

УДК 930.25:378](477-25)

І. Н. ВОЙЦЕХІВСЬКА, М. Г. ПАЛІЄНКО*

**АРХІВОЗНАВЧА ШКОЛА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

У статті розглядається історія створення та основні етапи діяльності кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Аналізуються пріоритетні напрями наукових досліджень професорсько-викладацького колективу кафедри за 75 років діяльності (1944–2019). Визначаються особливості підготовки архівістів на історичному факультеті університету, характеризується співпраця з Державною архівною службою України, центральними та місцевими архівними установами, науковими інституціями, спрямована на дослідження актуальних проблем архівознавства, джерелознавства, документознавства, модернізацію архівної освіти.

Ключові слова: кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки; архівознавча школа; архівна освіта; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

2019 року кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка відзначила 75-річчя своєї діяльності. За цей час вона посіла одне з провідних місць не лише у сфері підготовки висококваліфікованих працівників для архівної галузі України, але й науковців, фахівців із джерелознавства, історіографії, археографії, спеціальних історичних дисциплін.

Історії архівознавчих студій у Київському університеті вже присвячена ціла низка публікацій, у яких діяльність кафедри висвітлювалася крізь призму історичної ретроспективи¹. Розглядаючи як відправну точку в історії кафедри дату її створення – 1944 р., водночас варто відзначити, що викладання джерелознавчих дисциплін має свої давні традиції у Київському університеті, які зародилися ще в середині XIX ст. на історико-філологічному факультеті Університету св. Володимира та були пов'язані з діяльністю професорів М. Максимовича, М. Іванишева, В. Іконникова, київською науковою школою істориків-документалістів,

* *Войцехівська Ірина Нінілівна* – докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри історії мистецтва Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Палієнко Марина Геннадіївна – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

яка сформувалася навколо В. Антоновича². Важливу роль у розвитку архівознавства та архівознавчих студій відіграло створення на базі університету Київської археографічної комісії (1843), Центрального архіву давніх актів (1852), що справило потужний вплив на формування документальної бази історичних та джерелознавчих досліджень, сприяло формуванню нових наукових шкіл.

Суспільно-політичні катаклізми, якими супроводжувалося встановлення радянського режиму внаслідок поразки Української революції 1917–1921 рр., не сприяли сталій організації фахової архівної освіти. Натомість після кількаразових спроб розгорнути викладання архівознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах України спільно з Центральним архівним управлінням³, тотальна централізація архівної справи та освіти у межах СРСР призвела до того, що підготовка спеціалістів для архівної галузі від початку 1930-х років здійснювалася у Московському історико-архівному інституті. І лише події Другої світової війни, які мали руйнівні наслідки для архівних установ України, спричинили нищення та переміщення архівних фондів, із новою гостротою поставили на порядок денний питання про фахову підготовку архівістів.

Постановою РНК УРСР № 1119 від 31 серпня 1944 р. «Про заходи до створення документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни і впорядкування архівного господарства УРСР» (п. 9) з метою забезпечення архівних установ республіки кваліфікованими кадрами було ухвалено: «а) дозволити Управлінню державними архівами НКВС УРСР відновити роботу історико-архівної аспірантури кількістю 5 чол. при Центральному державному історичному архіві УРСР в м. Києві; б) Народному Комісаріатові освіти УРСР організувати на історичному факультеті Київського державного університету підготовку щороку 15–20 істориків-архівістів із студентів випускних курсів»⁴. 29 вересня 1944 р. Наркоматом освіти УРСР було видано наказ під № 3597 про утворення у складі історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка кафедри архівознавства та допоміжних історичних дисциплін. Таким чином, заснування архівознавчої кафедри тісно пов'язувалося з необхідністю відновлення повноцінної діяльності архівних установ, забезпечення кваліфікованого опрацювання та організації зберігання архівних фондів.

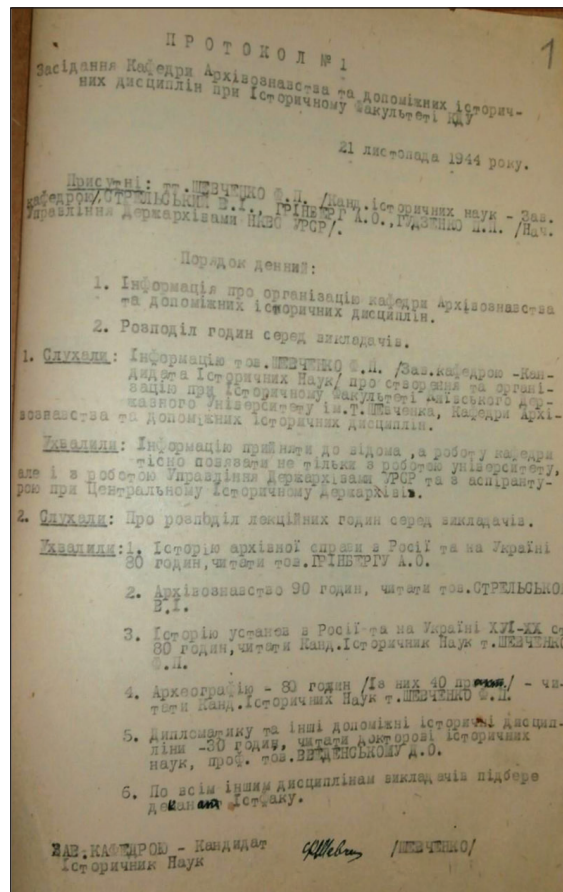
Біля витоків кафедри стояли непересічні особистості, фахові історики-архівісти – не лише з ґрунтовною освітою, але й солідним досвідом практичної роботи. Передусім слід згадати імена перших завідувачів кафедри – Федора Павловича Шевченка (1914–1995) та В'ячеслава Ілліча Стрельського (1910–1983), які заклали підґрунтя для формування концепції історико-архівної освіти, що базувалася на поєднанні історичних університетських студій, опануванні теоретичними засадами архівознавства, джерелознавства та низки допоміжних (спеціальних)

історичних дисциплін, передусім палеографії і дипломатики, оволодінні навичками практичної роботи в архівах.

Ф. Шевченко, який очолив новостворену кафедру доволі у молодому, 30-літньому віці, на той час був вже добре обізнаний зі специфікою архівної та адміністративної роботи, оскільки до війни був директором Чернівецького обласного державного архіву, а у 1943 р., після успішного захисту кандидатської дисертації, працював начальником науково-видавничого відділу Архівного управління УРСР. Талановитий учений і знавець архівів, він намагався прищепити студентам, а згодом аспірантам, любов до вивчення архівних першоджерел. Як згадувала Олена Апанович, архівні документи у лекціях Ф. Шевченка поставали «як найдорогоцінніше історичне джерело, здатне відтворити минуле»; він умів переконати аудиторію в тому, що «мати справу з архівними до-

кументами, зберігати, обробляти, описувати їх – це почесна і вкрай необхідна для кожного суспільства робота»⁵.

Слід наголосити на тому, що від самого початку діяльність кафедри була тісно пов'язана з архівними установами. На першому засіданні кафедри, яке відбулося 21 листопада 1944 р., були присутні її завідувач Ф. Шевченко, В. Стрельський, А. Грінберг, а також начальник Управління архівами НКСВ УРСР П. Гудзенко. Після заслуховування інформації завідувача про створення та основні напрями діяльності кафедри було ухвалено рішення: «роботу кафедри тісно пов'язати не тільки з роботою університету, але і з роботою Управління держархівів УРСР та з аспірантурою при Центральному держархіві»⁶.

Протокол першого засідання кафедри архівознавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка від 21 листопада 1944 р.

Державний архів м. Києва, ф. Р-1246, оп. 13, спр. 13, арк. 1.

У цей час почав формуватися колектив кафедри, закладалися основи нового бачення спеціальності, розроблялися програми базових дисциплін та навчальні плани, налагоджувався алгоритм співпраці з архівами. Дуже важливим було те, що як завідувачі, так і провідні викладачі були науковцями та архівістами-практиками. Архівознавство викладав В. Стрельський, археографію – Ф. Шевченко, історію архівної справи – А. Грінберг, палеографію, дипломатику і сфрагістику – А. Введенський. Перший випуск історико-архівного відділення відбувся у березні 1946 р. – за скороченою програмою навчання закінчили 29 осіб, які розпочали роботу в центральних, обласних і міських державних архівах.

Після призначення Ф. Шевченка заступником голови Комісії з історії Великої Вітчизняної війни кафедру у вересні 1945 р. очолив В. Стрельський, який на той час вже мав значний досвід роботи на керівних посадах в архівах (зокрема, у Миколаївському обласному архіві, Архівному управлінні НКВС УРСР), а також організаційної й викладацької діяльності у Миколаївському педагогічному інституті. Певною мірою знаковим був той факт, що перші два роки завідування В. Стрельський безпосередньо поєднував роботу на кафедрі з керівництвом однією з найбільших архівних установ в Україні, будучи директором Центрального державного історичного архіву УРСР.

Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 1865 від 31 грудня 1948 р. «Про організацію історико-архівного відділу у складі історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка» зафіксував чинність випускової спеціальності «історик-архівіст» і щорічний набір студентів у кількості 15 осіб. У 1950-х роках було розширено коло фахових дисциплін, які викладалися студентам відділення, до плану підготовки були введені архівні практики на базі центральних державних архівів у м. Києві, а також в архівах Львова, Ленінграда, республік Балтії тощо. Ціла низка випускників історико-архівної аспірантури тих років, що функціонувала при ЦДІА УРСР за участі викладачів кафедри архівознавства, згодом стали відомими дослідниками, архівістами, археографами, зокрема, О. Апанович, І. Бутич, Б. Ватуля, В. Коновалова та ін.

Протягом перших десятиліть на кафедрі працювали А. Грінберг, А. Введенський, М. Варшавчик, С. Яковлев, з 1964 р. – О. Долинський; у 1970-х роках до колективу кафедри долучилися Р. Петренко та А. Іваненко. Це був період плідної наукової, організаційної та навчальної роботи, упродовж якого були підготовлені та опубліковані навчальні посібники і підручники з профільних курсів спеціальності, зокрема, фундаментальні праці В. Стрельського «Джерелознавство історії СРСР» (1958), «Источниковедение истории СССР. Период империализма (кон. XIX – 1917)» (1962), «Основные принципы научной кри-

Випуск історико-архівного відділення історичного факультету. 1950 р.
Перший ряд (зліва направо): А. Грінберг, Ф. Шевченко, А. Бородин, А. Введенський,
М. Варшавчик, С. Яковлев; другий ряд: у центрі – В. Стрельський.

тики источников по истории СССР» (1961), «Теория и методика источниковедения истории СССР» (1968); навчальні посібники С. Яковлева «Українська радянська археографія» (1965), О. Долинського «Первые советские публикации дипломатических документов» (1975); колективний навчальний посібник А. Введенського, В. Дядиченка, В. Стрельського «Допоміжні історичні дисципліни» (1963) тощо. Пріоритетним напрямом наукових досліджень В. Стрельського було джерелознавство, хоча вчений зробив також поважний внесок у розвиток спеціальних історичних дисциплін та методику їх викладання в лекційних курсах. А. Грінберг розробляв у своїх працях питання зарубіжної архівістики, С. Яковлев досліджував проблеми археографії, А. Іваненко – геральдики і символіки, О. Долинський вивчав публікації дипломатичних документів радянського періоду та історію міжнародного співробітництва.

Важливим напрямом діяльності кафедри як загальноукраїнського центру професійної архівної освіти була робота, спрямована на підвищення кваліфікації працівників архівної галузі. У 1964 р. на базі кафедри були організовані постійно діючі курси підвищення кваліфікації керівників архівних установ та працівників сфери діловодства міністерств і відомств республіки, на яких до 1984 р. підвищили кваліфікацію близько трьох тисяч співробітників апарату діловодства.

Новий період в історії кафедри знаменувала лібералізація суспільно-політичного життя доби перебудови, що було позначено роз-

Під час засідання кафедри джерелознавства та архівознавства
(зліва направо): Р. Петренко, С. Павленко, І. Войцехівська, А. Зубко, А. Іваненко,
О. Долинський, В. Замлинський (стоїть). 1988 р.

ширенням тематики досліджень, відкриттям доступу до багатьох архівних документів, запровадженням викладання нових спецкурсів. У 1982–1993 рр. кафедру очолював доктор історичних наук, професор Володимир Олександрович Замлинський (1930–1993) – відомий історик, джерелознавець, автор численних праць, присвячених проблемам архівознавства, історіографії, генеалогії козацьких родів, життєдіяльності гетьманів України, ролі та місцю особи в історії, творчості відомих українських діячів та істориків. У цей період на кафедрі (яка з 1987 р. до 1995 р. носила назву «кафедра джерелознавства та архівознавства») почали працювати кандидати (згодом – доктори) історичних наук І. Войцехівська та Ю. Сорока, кандидати історичних наук А. Зубко та С. Павленко, було значно розширено проблематику досліджень та введено до навчального плану цикл нових курсів, які відповідали вимогам часу, процесам демократизації суспільства, підготовлено навчальний посібник «Специальные исторические дисциплины» (1992) за редакцією В. Замлинського та М. Дмитрієнко. Знаковою подією стало проведення у 1990 р. на базі кафедри V Всесоюзної наукової конференції з промовистою назвою «Перебудова в історичній науці та проблеми джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін», у якій взяли участь 250 делегатів із різних республік країни і яка сприяла координації зусиль істориків-архівістів та джерелознавців у розробленні теоретико-методологічних проблем окремих галузей історичних знань.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років студентам архівознавчої спеціалізації викладали курси фахові архівісти – Л. Гісцова, Н. Слончак, Л. Яковлева, а також знані історики та джерелознавці – доктори історичних наук, професори В. Смолій та М. Дмитрієнко. З 1992 р. активну участь у науково-дослідній роботі кафедри брав проф. М. Варшавчик, який читав лекційні курси з теоретичного джерелознавства, методології та логіки історичних досліджень.

З відновленням незалежності України настав новий етап у розвитку кафедри, який був позначений розширенням палітри наукових досліджень, звільненням від ідеологічних стереотипів, відродженням національних традицій, входженням до європейського наукового та освітнього простору.

Діяльність на посаді завідувача кафедри (1994–2003) відомого історика-джерелознавця, історіографа та архівознавця, доктора історичних наук, професора Ярослава Степановича Калакури сприяла відкриттю у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка магістратури за спеціальністю «Архівознавство». Упродовж 1990-х – початку 2000-х років активізувалася творча співпраця архівознавчої кафедри з Головним архівним управлінням (згодом – Державним комітетом архівів України), Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УНДІАСД), Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України імені М. С. Грушевського, Інститутом історії України НАН України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, іншими науковими та архівними установами, що призвело до реалізації багатьох спільних проектів – організації та проведення архівознавчих і джерелознавчих наукових конференцій, заснування та видання низки періодичних збірників і журналів, і, зрештою, підготовки підручника «Архівознавство»⁷. Проф. Я. Калакура сприяв розробленню нового навчального плану, започаткував викладання низки авторських спецкурсів, серед яких: «Менеджмент в архівній справі», «Архівна система України», «Українська історіографія», «Методологія історіографічного дослідження» тощо. У цей час українську археографію, історичну бібліографію та архівну інформатику студентам архівознавчої спеціалізації викладав відомий історик та джерелознавець проф. Б. Корольов. У зв'язку з розширенням напрямків наукової та освітньої діяльності кафедри Вченою радою університету у 1996 р. було ухвалено рішення про зміну назви кафедри (відтоді – кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки).

У 1994 р. до викладацького колективу долучилася випускниця кафедри М. Палієнко, яка після захисту кандидатської дисертації, присвяченої вивченню джерельно-інформаційного потенціалу журналу «Киевская старина», зосередилася на дослідженні проблем архівознав-

ства, археографії, зарубіжної україніки, у 2009 р. захистила докторську дисертацію на тему: «Архівні центри української еміграції в Європі у 1920-х – 1940-х рр. (створення, функціонування, доля документальних колекцій)». Відтоді проф. М. Палієнко викладає студентам базові лекційні курси «Архівознавство», «Зарубіжні архіви та порівняльне архівознавство», «Археографія», «Зарубіжна архівна україніка», «Електронні архіви та інформаційні ресурси».

Поглибленню співпраці кафедри з архівними установами України сприяв період перебування на посаді завідувача (2003–2017) доктора історичних наук, професора Миколи Григоровича Щербака. Як голова Співки архівістів України, член Колегії та Науково-видавничої ради Державної архівної служби України, проф. М. Щербак приділяв значну увагу розвитку спільних проектів, посиленню професійної орієнтації студентів архівознавчої спеціалізації.

За три чверті століття професори та викладачі кафедри підготували понад 900 спеціалістів для архівної галузі, прочитали близько 250 різнопланових нормативних та спеціальних курсів, опублікували 86 підручників та навчально-методичних посібників, 92 монографічні видання, понад 1200 статей у журналах і збірках наукових праць та взяли участь у близько 1000 наукових конференцій, сесій, читань, круглих столів. Про основні напрями наукової та навчально-методичної роботи колективу кафедри у галузі архівознавства, джерелознавства, історіографії, спеціальних історичних дисциплін можна отримати докладнішу інформацію завдяки бібліографічному покажчику, підготовленому до 75-річчя діяльності кафедри⁸.

Виставка праць, присвячена 75-річчю кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. Листопад 2019 р.

У фокусі досліджень викладачів кафедри традиційно перебувають проблеми теорії та методики архівознавства, історії архівної справи, архівного менеджменту, зарубіжної архівної україніки. Значними є напрацювання Я. Калакури у галузі архівного менеджменту – ціла низка статей у наукових фахових виданнях, авторський курс лекцій «Менеджмент в архівній справі», який побачив світ у 2018 р. Ґрунтовні дослідження у галузі зарубіжної архівної україніки здійснює проф. М. Палієнко, яка є автором монографій: «Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)» (2008), «Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні» (2012), статей, присвячених історії українських архівних осередків у різних країнах світу, долі переміщених документальних колекцій.

Джерелознавчі дослідження колективу кафедри сфокусовані на вивченні природи історичного джерела, методів джерелознавчої критики, прийомах використання джерельної інформації у науковій роботі історика. У 1998 р. побачив світ навчальний посібник «Джерелознавство історії України: Довідник» (голова редколегії – М. Варшавчик). Важливе значення для розвитку джерелознавчих студій в Україні мав вихід підручника «Історичне джерелознавство» (2002, друге видання – 2017, керівник авт. кол. Я. Калакура), у написанні якого взяв участь практично весь колектив кафедри – І. Войцехівська, Б. Корольов, С. Павленко, М. Палієнко, Ю. Сорока, М. Щербак, Н. Коломієць. У цій синтетичній праці значна увага приділена як теоретико-методологічним засадам джерелознавства, так і характеристиці основних груп джерел з історії України, наведені методичні рекомендації щодо їх використання у науковій та педагогічній практиці.

Помітне місце у навчальній та едиційній діяльності викладачів кафедри традиційно відіграє комплекс спеціальних історичних дисциплін. Серед успішно реалізованих видавничих проєктів останнього десятиліття слід згадати навчальний посібник «Спеціальні історичні дисципліни: Довідник» (2008), підготовлений під керівництвом проф. І. Войцехівської. У 2017 р. побачило світ узагальнююче дослідження доц. А. Зубка «Системи мір ваги світових цивілізацій: тисячоліття розвитку».

У 2010 р. на кафедрі була започаткована видавнича серія «Історики Київського університету: Історіографія персоналій» (наук. ред. – І. Войцехівська), у рамках якої протягом останніх років вийшли друком монографії про професорів В. Стрельського, А. Введенського, В. Замлинського, М. Варшавчика⁹.

Багатогранна палітра наукових праць викладачів кафедри (професорів Я. Калакури, Ю. Сороки, М. Щербака, доц. Г. Коцур) виходить за межі архівознавчих і джерелознавчих досліджень й охоплює широке коло проблем історії української державности, православної церкви, за-

порозького козацтва, судових і цензурних установ, історії ментальностей, етнокультурного розвитку українського народу.

Вагомою є співпраця архівознавчої кафедри з провідним фаховим журналом «Архіви України», на шпальтах якого регулярно публікуються статті професорів Я. Калакури та М. Палієнко, що стосуються актуальних проблем архівної науки, архівного менеджменту, освіти, організації архівної справи в Україні та різних країнах світу. Крім того, публікації викладачів кафедри представлені на сторінках таких вітчизняних архівознавчих та археографічних періодичних видань, як: «Студії з архівної справи та документознавства», «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», «Український археографічний щорічник», «Пам'ятки: археографічний щорічник», «Сумський історико-архівний журнал», а також у часопису «Atlanti», який видає Міжнародний інститут архівної науки Трієста та Марібора (Італія–Словенія) тощо.

Професори і викладачі кафедри долучилися до розроблення понятійно-термінологічного апарату історичної науки та архівознавства, взявши участь у підготовці спільно з інституціями НАН України, УНДІАСД, університетськими підрозділами та бібліотеками низки цінних науково-довідникових видань, зокрема: «Архівістика: Термінологічний словник» (1998), «Історія в термінах і поняттях: довідник» (2014), «Українська архівна енциклопедія» (2008) та ін.

Кафедра традиційно підтримує сталий зв'язок з архівними установами – Державною архівною службою України (Укрдержархівом), УНДІАСД, центральними, обласними та галузевими архівами, на базі яких проходить практика студентів історичного факультету. Проф. М. Палієнко, яка з 2017 р. очолює кафедру, є членом Науково-видавничої та Науково-експертної рад Укрдержархіву, бере активну участь в архівних нарадах, конференціях, круглих столах, дискусіях.

Професійно орієнтовані заняття, практикуми, зустрічі зі студентами архівознавчої спеціалізації відбуваються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (ЦДІАК України), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України (ЦДАМЛМ України), Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного), Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Державному архіві м. Києва та Державному архіві Київської області. Архівісти є частими гостями кафедри та факультету, беруть участь у проекті «Архіви історії», історичному фестивалі Legio Historica та ін.

Значна кількість випускників кафедри за 75-літню історію її діяльності працювала і продовжує працювати на провідних посадах

в архівних установах країни. Головою Державного комітету архівів України у 2002–2006 рр. був доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України Г. Боряк; О. Базанова, Н. Слончак, Н. Топішко у різні роки були директорами ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Випускницями архівознавчої кафедри Шевченкового університету є директорки: ЦДІАК України – О. Музичук та ЦДАЗУ – канд. іст. наук І. Мага; Ю. Чернятинська очолює відділ забезпечення збереженості та обліку документів Центрального державного електронного архіву України (ЦДЕА України); канд. іст. наук І. Хомич працює завідувачкою архіву юридичної фірми «Ілляшев і Партнери». Багато років пропрацювала науковим співробітником ЦДІАК України випускниця кафедри В. Шандра – відома історикиня, археографиня, докторка історичних наук, професорка. Відділ міжнародного співробітництва і протоколу Укрдержархіву очолює Д. Ярошенко, а Г. Теліуз працює головним спеціалістом відділу науково-методичного забезпечення та контролю за дотриманням законодавства НАФ.

Випускники кафедри – кандидати історичних наук успішно працюють на наукових посадах в архівних, музейних, бібліотечних установах: М. Бандура – у відділі архівознавства УНДІАСД, Р. Загорулько – у відділі довідкового апарату документів ЦДАМЛМ України, О. Косенко – у відділі формування НАФ та діловодства ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, О. Левчук – у відділі забезпечення збереженості та обліку документів ЦДЕА України, Ю. Булгаков – у відділі археографії Інституту архівознавства НБУВ. М. Кулініч є куратором Наукового архіву Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків. Багато років пропрацювала в Державному архіві Чернігівської області Л. Ольховик. Віддані професії та своєму покликанню, випускники архівознавчої кафедри Шевченкового університету здійснюють свій важливий внесок у збереження Національного архівного фонду, його вивчення та використання. Одним із красномовних свідчень небайдужості, зворушливого ставлення до архівів є відеоролик «Три хвилини зізнання у коханні Архіву-Музею», записаний за участі нашої випускниці, співробітниці ЦДАМЛМ України А. Чумаковської і покликаний привернути увагу державних очільників та громадськості до загрози, яка нависла над збереженням цього унікального архівно-музейного комплексу¹⁰.

Сьогодні кафедра спільно з колегами – архівістами, бібліотекарями, фахівцями з інформаційних технологій працює над виробленням нової моделі архівної освіти, міждисциплінарної у своїй основі, яка могла б органічно поєднати підготовку архівістів – хранителів історичної пам'яті, національної історико-культурної спадщини та управлінців сучасною документацією, здатних забезпечити роботу з різними видами документів упродовж всього їхнього «життєвого циклу», адаптуватися до вимог цифрового середовища.

Колектив кафедри архівознавства у Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Квітень 2015 р.
Зліва направо: Н. Коломієць, А. Зубко, С. Павленко, М. Щербак, М. Палієнко, Я. Калакура, А. Данилевич, Ю. Сорока.

Відповідаючи на виклики часу, у 2019 р. колектив кафедри приступив до реалізації нової освітньо-професійної програми «Архівістика та управління документацією» на базі спеціальності 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Особливістю програми є органічне поєднання професійно-орієнтованих дисциплін архівознавчого та документознавчого блоків із базовими компонентами класичної університетської освіти (науковий образ світу, соціально-політичні студії, філософія, основи загальної та соціальної психології, історія української та зарубіжної культури). Належне місце у програмі відведено підготовці здобувачів вищої освіти до професійної роботи в інформаційному середовищі та з новітніми електронними технологіями (обов'язкові компоненти включають інформаційно-аналітичну діяльність, інформаційний менеджмент, електронний документообіг, електронне урядування, системи управління базами даних, інформаційні технології, системи і ресурси в архівній та бібліотечній справі тощо). Нова освітньо-професійна програма враховує особливості розвитку та функціонування архівної справи в Україні, яка органічно поєднала національні традиції та загальноєвропейські підходи. З огляду на те, що архіви України, як і більшості європейських країн, зберігають документи різних історичних періодів, опрацювання яких потребує знання відповідних процесів і методик, до програми включено низку історичних та джерелознавчих

дисциплін, які традиційно відігравали вагомий роль у підготовці архівістів (джерелознавство, палеографія, дипломатика, історія державних установ та ін.). Водночас ключове місце відведено підготовці здобувачів вищої освіти до професійної роботи в інформаційному середовищі та з новітніми електронними технологіями, тому серед важливих дисциплін, включених до програми, присутні інформаційно-аналітична діяльність, інформаційний менеджмент, електронний документообіг, електронне урядування, системи управління базами даних, інформаційні технології, системи і ресурси в архівній та бібліотечній справі тощо.

Успішно втілити високі стандарти сучасної архівної освіти можливо лише за умови її підтримки на державному рівні, тісної взаємодії з Укрдержархівом, Спілкою архівістів України, архівними установами. Важливим чинником є також творча співпраця кафедри з іншими підрозділами університету, зокрема з Науковою бібліотекою імені Михайла Максимовича, факультетом інформаційних технологій, Музеєм історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також установами НАН України, спорідненими кафедрами інших закладів освіти.

З 2017 р. значною мірою розширилися перспективи міжнародної взаємодії. Знаковою подією стало підписання у червні 2019 р. угоди про співпрацю між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Alma Mater Europaea (Словенія), у якому здійснюється підготовка архівістів та управлінців документаційними процесами. Це дає новий імпульс для кооперації зусиль архівознавчих підрозділів двох університетів, спрямованих на здійснення спільних наукових досліджень, організацію конференцій, практик, лекцій викладачів університетів-партнерів. Перспективним напрямом є співпраця з Міжнародним інститутом архівної науки у Трієсті та Маріборі (Італія–Словенія), участь у міжнародних конференціях та архівних школах.

Серед заходів та конференцій, організованих спільно з архівними установами України упродовж останніх років, варто відзначити Круглий стіл «Архіви у ХХІ столітті: Актуальні питання архівного менеджменту» з нагоди відзначення Міжнародного дня архівів (червень 2019 р.) у ЦДАГО України, у рамках якого відбулася презентація нового навчального посібника проф. Я. Калакури «Менеджмент в архівній справі».

Професори кафедри брали активну участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції «Архіви в сучасному світі: виклики та завдання» (грудень 2017 р.), круглих столах «Українські архіви: виклики та реалії» (вересень 2018 р.) та «Оцифрування документів Національного архівного фонду як пріоритетний напрям цифровізації національних архівів: проблеми та перспективи» (лютий 2019 р.), організованих Спілкою архівістів України за участі Укрдержархіву, УНДІАСД, центральних та обласних державних архівів.

Спільно з кафедрою історії та документознавства Національного авіаційного університету кафедра архівознавства провела українсько-литовські наукові семінари «Цифровий простір і архіви» (березень 2016 р.) та «Цифрові трансформації та інститути соціальної пам'яті» (квітень 2019 р.).

Архівісти – часті гості в Університеті, на зустрічах зі студентами, історичних фестивалях, виставках, Днях відкритих дверей. Так, під час організованих кафедрою презентацій на історичному факультеті упродовж останніх років виступали І. Мага, Н. Маковська, О. Музичук, О. Бажан, В. Берковський, Ю. Ковтанюк, О. Панченко. У листопаді 2018 р. О. Чижова разом із випускниками факультету і кафедри, які працюють у ЦДАМЛМ України, познайомили студентів з особливостями роботи архіву-музею у рамках проектів «Територія Архів» та «Архіви історії». Т. Ємельянова разом із колегами з ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного взяли участь в історичному фестивалі Legio Historica (квітень 2018 р.), виступивши з презентацією «Аудіовізуальні архіви в цифрову епоху: можливості і виклики». У квітні 2019 р. відбулася зустріч із кураторкою Бібліотеки і архіву ім. Т. Шевченка у Лондоні Л. Пекарською, під час якої студенти та викладачі мали можливість дізнатися про склад та організацію зберігання зібрань зарубіжної україніки у Великій Британії.

Одним із найбільш репрезентативних проектів кафедри останнього двадцятиліття стали Джерелознавчі читання – наукові конференції з актуальних проблем архівознавства, джерелознавства, історіографії, методології досліджень, які були започатковані кафедрою у 1999 р. і проводилися спільно з УНДІАСД, Спільною архівістів України, Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України імені М. С. Грушевського, Інститутом історії України НАН України.

Підсумковою подією в діяльності кафедри за останні три чверті століття стали ювілейні XX Джерелознавчі читання, які відбулися 28 листопада 2019 р. на історичному факультеті в урочистій і разом із тим теплій та дружній атмосфері. У конференції взяли участь професори, викладачі та студенти Університету, керівники Укрдержархіву, центральних державних архівів, відомі вчені – історики, джерелознавці, архівознавці, документознавці, бібліотекознавці.

Відкрив ювілейні читання декан історичного факультету проф. І. Патріляк, який наголосив на значущості архівів у підготовці істориків, відзначив важливу роль кафедри у розвитку архівознавчих та джерелознавчих студій, довголітню творчу співпрацю з архівними та бібліотечними установами.

Тема читань – «Архівознавство в контексті історичної пам'яті та цифровізації суспільства» – відображала багатовекторність розвитку сучасного архівознавства і суміжних з історією галузей знань. З ключовою

Декан історичного факультету проф. І. Патриляк виступає на відкритті XX Джерелознавчих читань. 28 листопада 2019 р..

Голова Державної архівної служби України А. Хромов виступає з доповіддю на XX Джерелознавчих читаннях. 28 листопада 2019 р.

доповіддю ««Архіви Європи» та репрезентація Національного архівного фонду України в європейському цифровому просторі» на конференції виступив канд. іст. наук А. Хромов, новопризначений Голова Державної архівної служби України, який наголосив на нагальності процесів цифровізації та порушив питання про активізацію заходів щодо представлення українського архівного сегменту у загальноєвропейському просторі.

Пленарне засідання під загальною темою «Архівознавство в Шевченковому університеті: витоки, традиції, перспективи» акумулювало доповіді, присвячені історії та діяльності кафедри: «Історія кафедри за перше півстоліття мовою документів» (проф. І. Войцехівська), «Пріоритети кафедри в умовах незалежності України» (проф. Я. Калакура), «Кафедра архівознавства у науково-освітньому просторі інформаційного суспільства: виклики та перспективи розвитку» (проф. М. Палієнко), «Внесок випускників кафедри архівознавства Шевченкового університету у розвиток аудіовізуальної архівістики» (канд. іст. наук Т. Ємельянова). Теплими спогадами про батька – першого завідувача кафедри архівознавства Ф. Шевченка поділилася з присутніми Ольга Шевченко – відома педагог, філолог, доцент Київського університету.

Особливої урочистості й теплоти надали події вітання від колег – науковців, архівістів, бібліотекарів, випускників кафедри і факультету, керівництва – т. в. о. Голови Укрдержархіву І. Кісіля, директорів і заступників директорів центральних державних архівів – О. Бажан (ЦДАГО України), О. Буханця та Н. Маковської (ЦДАВО України), О. Музичук (ЦДІАК України), І. Маги (ЦДАЗУ), О. Чижової (ЦДАМЛМ України), Т. Ємельянової (ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного), Л. Паламарчук (ЦДЕА України), директора Державного архіву м. Києва О. Панченка, директора УНДІАСД О. Гараніна.

Голова Спілки архівістів України М. Щербак вручив кафедрі почесну грамоту за значний внесок у підготовку наукових кадрів для архівних установ України.

Серед копій унікальних документів Національного архівного фонду України, подарованих кафедрі на урочистому засіданні провідними архівістами країни – Універсал Директорії Української Народної Республіки про Злуку УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 р. (із фондів ЦДАВО України), Грамота про складення повноважень і припинення діяльності Державного Центру УНР в екзилі (з фондів ЦДАЗУ), автограф вірша Тараса Шевченка «Сон» (з колекції ЦДАМЛМ України), актові книги (з колекції ЦДІАК України), автограф В'ячеслава Чорновола (з фондів ЦДАГО України), фотографія ходи на Софійську площу перед початком Всеукраїнського народного віча на підтримку Акта проголошення незалежності України від 15 вересня 1991 р. (з фондів ЦДКФФА України

Керівники державних архівних установ вітають архівознавчу кафедру з 75-річним ювілеєм. Зліва направо: Л. Паламарчук, І. Мага, О. Панченко, Т. Ємельянова, Н. Маковська, О. Бажан, О. Музичук, О. Чижова, О. Буханець.
28 листопада 2019 р.

імені Г. С. Пшеничного), фотографія Майдану Незалежності в дні Революції гідності (з колекції ЦДЕА України).

Ці знакові документи, що символізують важливі віхи в історії України та процесах державотворення, унаочнюють значення архівів у збереженні історичної пам'яті, створюють важливий імпульс для поглибленого студіювання джерел та ширшого використання архівних документів у наукових дослідженнях і навчальному процесі.

У Джерелознавчих читаннях взяли також участь представники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – директор Інституту книгознавства проф. Г. Ковальчук, в. о. директора Інституту рукопису канд. іст. наук О. Степченко, д-р іст. наук Т. Антонюк, д-р іст. наук Л. Буряк, канд. іст. наук І. Корчемна, К. Новохатський, які відзначили багатогранність співпраці з кафедрою, презентували цінні книжкові видання.

У роботі 3-х тематичних панелей: «Актуальні проблеми архівознавства в умовах інформатизації», «Архіви та історична пам'ять», «Спеціальні галузі історичної науки в історичній ретроспективі» взяли участь понад 40 науковців, архівістів з університетів та наукових установ України (зокрема, доктори історичних наук В. Бездрабко, О. Кова-

левська, І. Матяш, В. Піскун, І. Срібняк, А. Чуткий, кандидати історичних наук Л. Божук, Ю. Булгаков, Р. Загорулько, А. Зубко, О. Косенко, Л. Круглова, М. Кулініч, І. Резнік, С. Павленко, В. Патик, Л. Приходько, О. Сидорова, І. Хомич, В. Циватий та ін.), а також аспіранти і студенти історичного факультету та архівознавчої спеціалізації.

Одним із яскравих ювілейних подарунків кафедри стало відкриття виставки художніх творів «Барви життя» випускника кафедри Я. Бондарчука в Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, акумулювавши за три чверті століття діяльності значний науково-педагогічний потенціал, стала справжньою «Alma mater» для багатьох поколінь українських архівістів. Визначаючи алгоритм та перспективи подальшого розвитку, маємо сьогодні визнати, що тільки у творчій співпраці науковців та архівістів-практиків можна успішно реалізувати оновлену модель архівної освіти, що органічно поєднуватиме набуті за 75-літню історію традиції і досвід з інноваційними підходами, відповідатиме світовим, передусім – європейським стандартам, вимогам відкритого інформаційного суспільства.

---

¹ Стрельський В. І. Нове в роботі кафедри архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка // *Архіви України*. 1971. № 5. С. 13–15; *Войцехівська І. Н.* До 40-річчя кафедри джерелознавства та архівознавства // Там само. 1984. № 6. С. 14; *Замлинський В. О.* Підготовка кадрів архівістів на кафедрі джерелознавства та архівознавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка // Там само. 1984. № 4. С. 7–11; *Його ж.* Діяльність кафедри джерелознавства та архівознавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка по підготовці кадрів істориків-архівістів // Там само. 1988. № 3. С. 38–42; *Калакура Я. С.* Архівіст третього тисячоліття (модель історика-архівіста очима архівознавчої кафедри Національного університету ім. Тараса Шевченка // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. праць*. Київ, 1999. Вип. І. С. 37–45; *Його ж.* Архівознавство в Шевченківському університеті // *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 1999. Т. 4. С. 58–61; *Його ж.* Історико-архівознавча школа Київського університету імені Тараса Шевченка // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр.* 2000. Вип. 2. С. 8–20; *Павленко С. Ф.* Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка у спогадах випускників // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр.* Київ, 2000. Вип. 2. С. 154–163; *Калакура Я. С.* Архівна освіта в Україні очима керівника університетської кафедри // *Архіви України*. 2002. № 1–3. С. 133–143; *Калакура Я. С., Щербак М. Г.* 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету // Там само. 2014. № 4–5. С. 338–345.

² Калакура Я. С. Архівознавчий осередок Шевченкового університету // Архіви України. 2008. № 1/2. С. 158–159.

³ Див.: Матяш І. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / Держкомархів України; УНДІАСД. Київ, 2000. 591 с.

⁴ Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. 1942–1951 рр. Київ, 1963. Т. 2. С. 44.

⁵ Апанович О. Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина / «Істину встановлює суд історії»: Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Т. 1: Джерела. Київ, 2004. С. 17–18.

⁶ Державний архів м. Києва. Ф. Р-1246. Оп. 13. Спр. 13. Арк. 16.

⁷ Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. Київ, 1998; Архівознавство: підруч. / за заг. ред. Я. С. Калакури, І. Б. Матяш. 2-е вид. Київ, 2002.

⁸ Творчий доробок професорсько-викладацького колективу кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки: до 75-річчя діяльності (1944–2019). Вибрана бібліографія / авт.-упоряд.: І. Н. Войцехівська, М. Г. Палієнко / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ: Інтер-сервіс, 2019. 136 с.

⁹ Професор В'ячеслав Стрельський (до 100-річчя від дня народження) : монографія / наук. ред. І. Н. Войцехівська. Київ, 2010; Професор Андрій Введенський : монографія. Київ, 2013; Професор Володимир Замлинський (До 85-річчя від дня народження) : монографія / Войцехівська І. Н., Севрюк С. В. Корсунь-Шевченківський, 2015; Професор Марко Варшавчик (До 100-річчя від дня народження) : монографія / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), Л. І. Буряк, Я. С. Калакура та ін. Корсунь-Шевченківський, 2018.

¹⁰ Див.: SOS архів ЦДАМЛМ України. URL: <https://csam.archives.gov.ua/sos> (дата звернення 05.12.2019).

The article deals with the history of creation and the main stages of activity of the Department of Archival Studies and Special Branches of Historical Science at Taras Shevchenko National University of Kyiv. Priority directions of scientific researches of the teaching staff of the department for 75 years of activity (1944–2019) are analyzed. The peculiarities of training archivists at the University's Faculty of History are defined; the cooperation with the State Archival Service of Ukraine, central and local archival institutions, scientific institutions is characterized, aimed at the research of topical problems of archival science, source studies, document science, modernization of archival education.

Key words: Department of Archival Studies and Special Branches of Historical Science; archival study school; archival education; Taras Shevchenko National University of Kyiv.